

Curset “Visió general del paisatge vegetal de Catalunya”, impartit per Josep M. Panareda

Jesús Burgueño

Del 17 de maig al 10 de juny de 2017, amb una primera sessió teòrica i tres jornades de treball de camp, Josep M. Panareda oferí als membres de la SCG una magnífica lliçó de biogeografia. Les sortides es van fer –tot aprofitant la comunicació per ferrocarril– pels volts de Llinars del Vallès, Sant Martí de Centelles (la parròquia de St. Pere de Valldaneu) i la Molina (Alp). Les alçades mitjanes dels tres indrets –respectivament, 250, 500 i 1.600 m– expliquen en bona part el caràcter de la vegetació que s’hi desenvolupa. També el substrat ordena considerablement el repertori florístic, atès que és calcari al Congost i silici als altres dos indrets: granític a Llinars i esquistós a la Molina.

Caminar, pausadament, amb Josep M. Panareda per les nostres forests és un goig, perquè desplega els seus excepcionals coneixements botànics integrats en una lectura integral del paisatge, entès com un fet dinàmic, en constant evolució. El primer que sobta en ell, atès que som davant d’un geògraf, és el seu altíssim nivell de coneixement botànic. Tot i mossegar-se la llengua alguna

Fotos: Jesús Burgueño

Josep M. Panareda

vegada per tal de no colgar-nos de noms de plantes, les espècies comentades amb detall en cada excursió es compten per diverses desenes. A Llinars ens explicava que en un km² n’hi poden haver de l’ordre de 350 espècies vegetals. Després del curset dubtem que, d’aquestes, n’hi hagi més de 10 que no conegui a simple vista o que li calgui comprovar després amb l’ajut d’una flora. I de cada espècie en té força coses per explicar: la fesomia, l’època de floració, les preferències ambientals, els usos medicinals, la toxicitat, l’interès econòmic que havia tingut antigament... i per descomptat el nom científic i el català.

La vegetació esdevé l’aspecte visual del paisatge forestal o natural, però aquest pai-

Per l'avetosa de la baga del Pedró
(la Molina)

satge és, abans que res, fruit de l'acció humana acumulada al llarg del temps. I és aquí on el nostre biogeògraf excel·leix en la tasca detectivesca d'esbrinar el rastre d'accions antròpiques del passat proper i la seva repercussió en el paisatge vegetal present. Els antics conreus (en particular la vinya fins a l'arribada de la fil·loxera), el carboneig, el consum de llenya per als forns de tota mena, l'extracció de pega..., tots aquests usos modificaven antigament el bosc, el domesticaven, i aral'absència d'aprofitaments condiciona d'una manera ben diversa la realitat forestal. De la mateixa manera, en l'aspecte geomorfològic, i en particular a la serra Litoral, és palès l'impacte del motocròs dels anys 60 i 70 com a factor desencadenant de l'obertura de

xaragalls que no han deixat de créixer, fins i tot obrint badlands en els fràgils sòls de sauló.

Amb les explicacions d'en Panareda, la successió vegetal ens apareix com un procés de resultats més incerts del que pensàvem. La selecció sistemàtica de les espècies arbòries més rendibles (per qualitat de la fusta, capacitat calorífica, aprofitaments com el suro, velocitat de creixement...) en cada moment històric va eliminar del mapa els competidors potencials. Ara, en un context de mínima rendibilitat del bosc, s'estableix una competència més neutral, tot i que condicionada pels resultats edàfics dels aprofitaments passats, la proximitat física de les espècies competidores, la presència de clarianes, els estadants actuals... La idea de canvi domina el discurs d'en Panareda. El canvi radical del paisatge és ben evident en el testimoni de les fotografies antigues, però fins i tot resulta evident per a tota persona observadora de certa edat, quan compara els seus records de joventut amb la realitat present. El paisatge vegetal està canviant a marxes forçades, reforestant-se a corre-cuita per l'abandonament de les superfícies agràries de més difícil la mecanització i per la minva dels ramats. Alhora, el bosc resta gairebé intocat, deixat de la mà de Déu, perquè arreu manca gestió racional (no la maldestra que vam observar en algunes pinedes de la Molina, cap a la baga del Sitjar).

Davant la contundència d'aquests processos, el canvi climàtic resta com un factor menys determinant dels canvis, per bé que els fenòmens extrems

Antic gran forn de calç, de caràcter industrial, de l'Oller (Sant Martí de Centelles). Només funcionà uns pocs anys al voltant de 1900. En el seu moment, el consum de biomassa que calia per tal d'assolir les altes temperatures que requereix el procés de cocció de la calcària, sens dubte produí un fort impacte en la vegetació de la rodalia.

(glaçades tardanes, seques fortes...) juguen també el seu paper en la selecció. Per exemple, que les fonts i els barrancs restin avui dia gairebé sempre secs no és pas canvi climàtic, sinó bàsicament conseqüència del gran creixement de biomassa, que intercepta la precipitació, la consumeix de seguida, limitant dràsticament l'escolament i la infiltració. En aquest context de gran demanda i competència per l'aigua, les espècies més sofertes resten més ben preparades

per a superar les seques extremes.

D'altra part, la globalització ambiental apareix com un factor de canvi imprevisible. L'expansió a casa nostra de plantes i animals procedents d'arreu del món obre tot d'incògnites sobre l'evolució futura de la vegetació. En les sortides hem vist la situació dramàtica dels oms, arbre reduït actualment a un estadi arbustiu, perquè quan creixen cauen inexorablement sota l'atac d'un fong que empra com a vector d'expansió un escarabat. També es va parlar de la situació dels pins, dels castanyers...

Aquesta percepció dinàmica no era ben bé la dels pioners de la biogeografia, que van definir models de tipus de vegetació (associacions) que consideraven estables o climàtiques en indrets on ara -50 o 70 anys després- apareix una vegetació ben diferent de la que ells van observar. Per exemple, l'alzinar impenetrable, ple de lianes, era més aviat fruit d'una forta intervenció de l'home en el bosc, i ara va deixant pas a un alzinar més obert i ombrívol, present a totes les cotes.

No farem la llista de les coses que hem après, però a tall d'exemple diguem que ara sabem trobar les vesícules de l'avet

Magnífica tanca de pedra seca d'una gran pleta, de més de 5 ha, que ens parla de la presència històrica de grans ramats transhumants en aquest indret. La toponímia del lloc convida a anomenar-la Pletassa del Paborde.

aprofitades per les trementinaires, que la surera és semicaducifoli perquè al mes de maig perd bona part del seu fullam, que el roldor va ser plantat pel seu ús com a planta tintòria, que la servera es plantava al costat de les masies perquè la seva densa fusta no s'estellava i la feia idònia per als tallants de carnisser, assolint per això un bon preu...

Josep M. Panareda és un treballador infatigable (mireu, només, els llibres que li hem ressenyat a

l'Obrador Obert), un coneixedor de primera línia, però també un gran mestre i divulgador. Els que vam tenir la sort d'estudiar biogeografia amb ell vam aprendre a observar detalls, com ara que un ginebre mort en mig de la fageda ens parla d'un estadi vegetal anterior, de vegetació molt oberta, d'una landa. Observació, comparació, reflexió, documentació... fases del treball científic que condueixen envers la prudència, la malfiança davant conclusions apressades i dogmàtiques.

Aquest geògraf del Montseny, a banda del seu bagatge botànic excepcional, té i sap transmetre l'estima, conscient i reflexiva, per la natura. Farien bé els joves aprenents de geògraf, d'aprofitar futures sessions de camp que –tant de bo– en Josep Maria Panareda tingui a bé impartir a la SCG, en altres indrets de la nostra variada geografia. I farien bé els geògrafs físics en actiu, així com els estudiosos de les dinàmiques naturals i del paisatge, d'aprofitar el seu cabal de coneixement i de pas impregnar-se del seu rigor científic i també del seu tarannà i bonhomia. Tots plegats en sortiríem guanyant.

Esclat floral del *Thalictrum aquilegifolium*, espècie de boscos humits de l'estatge montà.

Segell de Salomó (*Polygonatum odoratum*), a uns 1.500 m.